

Monika Jung

"Wiersze zebrane", Melchior
Starzeński ; oprac. Elżbieta
Aleksandrowska, Kraków-Warszawa
2004 : [recenzja]

Literaturoznawstwo : historia, teoria, metodologia, krytyka 1 (1), 243-246

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Monika Jung

MELCHIOR STARZEŃSKI WIERSZE ZEBRANE

Zgromadziła i opracowała Elżbieta Aleksandrowska. Kraków–Warszawa 2004, Collegium Columbinum, seria „Biblioteka Badań nad Wiekami Oświecenia”, nr I, 187 s.

Profesor Elżbieta Aleksandrowska, edytorka *Wierszy zebranych* Melchiora Starzeńskiego, jest wybitną badaczką literatury oświecenia, zasiada w gronie członków Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk. To dzięki jej determinacji i ogromnej pasji twórczość Melchiora Starzeńskiego została ocalona od zapomnienia. Ponadto, edytorka kontynuuje prace poszukiwawcze zaginionych wierszy poety, podjęte kiedyś przez badacza życia i twórczości Franciszka Karpińskiego – Romana Sobola.

Dużą część swojej działalności naukowej poświęciła Elżbieta Aleksandrowska pisarzom *minorum gentium*, którzy dzięki niej zaistnieli w sposób bardziej znaczący – ze szczegółowo opracowaną biografią, działalnością oraz tekstami literackimi – w świadomości badaczy epoki oświecenia. Mam tu na uwadze m.in. wydanie krytyczne ze wstępem poezji Józefa Koblańskiego i Stanisława Szczęsnego Potockiego w serii IBL PAN „Zapomniani Pisarze Oświecenia”, artykuły o twórczości Fabiana Sakowicza i Onufrego Korytyńskiego oraz biogramy pisarzy w *Polskim Słowniku Biograficznym*¹ i studia

opatrzone wyborem tekstów, zawarte w tomie pierwszym zbioru *Pisarze polskiego Oświecenia*², a poświęcone: Józefowi Epifaniemu Minasowiczowi, Wawrzyńcowi Mitzlerowi de Kolof, Antoniemu Tadeuszowi Michniewskiemu, Antoniemu Korwinowi Kossakowskiemu, Józefowi Koblańskiemu i Wojciechowi Mierowi. Aleksandrowska jest też autorką haseł dotyczących twórców Oświecenia we wszystkich tomach przewodnika biograficznego i bibliograficznego pt. *Dawni pisarze polscy*³.

Należy też wspomnieć o innych jeszcze dokonaniach bibliograficznych badaczki, np. o artykułach w „Pamiętniku Literackim”,

E. Aleksandrowska, Wrocław 1980; E. Aleksandrowska: *Antoni Kossakowski, Onufry Tomasz Korytyński*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 14. Warszawa 1968–1969; *Wawrzyniec Mitzler de Kolof*, [w:] PSB, t. 21. Warszawa 1976; *Sakowicz Fabian*, [w:] PSB, t. 34. Warszawa 1992–1993; *O mało znanym poecie – Onufrym Korytyńskim*, „Prace Polonistyczne”, seria LIV (1999), s. 7–36.

² *Pisarze polskiego Oświecenia*. Pod red. T. Kostkiewiczowej i Z. Golińskiego, t. I. Warszawa 1992.

³ *Dawni pisarze polscy, od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. 1: *A – H*, Warszawa 2000, t. 2: *I – Me*, Warszawa 2001, t. 3: *Mia – R*, Warszawa 2002, t. 4: *S – T*, Warszawa 2003.

¹ Zob. m.in.: *Wiersze Józefa Koblańskiego i Stanisława Szczęsnego Potockiego – zapomnianych poetów Oświecenia*. Wybór wstęp i komentarze oprac.

z serii *Z warsztatu bibliografa „Monitora”*⁴, oraz – zwłaszcza – o autorstwie monografii bibliograficznej *„Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”*⁵, która w drugim wydaniu przyniosła między innymi: korekty ustaleń wcześniejszych⁶, a także została opatrzona większą ilością indeksów: tytułów utworów *„Zabaw”*, incipitów wierszy, przekładów, osób, co pozwala wykorzystywać cenne informacje zawarte w książce w sposób selektywny, podyktowany bieżącymi potrzebami naukowo-badawczymi, a także umożliwia (z wykorzystaniem zamieszczonej tu bibliografii edycji *„Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych”*) dokładniejszą datację publikacji tekstów ogłaszanych na łamach periodyku.

Recenzowana książka Elżbiety Aleksandrowskiej o charakterze edytorsko-interpretacyjnym wnosi wiele cennych treści dla jeszcze dokładniejszego poznania literackiego charakteru wieku XVIII, zwłaszcza zaś – okresu oświecenia. Część edytorska tej pracy podzielona jest na sześć działów. Pierwszy: *Metastasiana*; drugi: *Wiersze z „Monitorów” 1766–1767*; trzeci: *Wiersze z „Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych” 1775*; czwarty: *Zabawy: Quaeramus seria ludo. Część I*; piąty: *Zabawy: Quaeramus seria ludo. Część II*; szósty: *Wiersze o autorstwie domniemanym*. Są one poprzedzone wstępem *O „sławnym poecie” i odnalezionej jego twórczości*⁷, w którym Aleksandrowska przybliży sylwetkę mało znanego, często pomijanego poety – Melchiora Starzeńskiego. Noty wydawnicze i objaśnienia autorki znajdują się na końcu książki. Wszystkie utwory wydano z druków bezimiennych. Natomiast autorstwo Starzeńskiego przyjęto według ustaleń Aleksandrowskiej w rozprawie: *O „sławnym*

*poecie” Melchiorze Starzeńskim i nieznanej jego twórczości*⁸.

Ze wstępu dowiadujemy się, że poeta, urodzony w 1722 roku, w zamożnej rodzinie wielkopolskiej Mzura-Starzeńskich (vel Starzyńskich) w Iłowcu Wielkim pod Poznaniem, w wieku piętnastu lat wstąpił do zgromadzenia jezuitów. Swoje wykształcenie i obycie kulturalne zdobył między innymi w Rzymie w Collegium Romanum, gdzie bezpośredni kontakt z wielką sztuką i jej twórcami ukształtowały przyszłego poetę. To tam spotkał się z modną twórczością Pietra Metastasia (właśc. Pietro Trapassi; 1698–1782), włoskiego poety i dramaturga, która wywarła na nim silne wrażenie, że zyskał sławę doskonałego metastazjanisty, co jest uzasadnione zarówno podejmowanymi przez niego wielokrotnie przekładami utworów znakomitego poety włoskiego, jak i ich kształtem estetyczno-literackim. W Polsce ten włoski autor podziwiany był za swój liryczny i dramatyczny talent. Głównym ośrodkiem, w którym składano „część” jego mistrzostwu były Puławy, siedziba Adama Kazimierza i Izabeli Czartoryskich.

Przy okazji warto odnotować, iż nie tylko Melchior Starzeński zafascynowany był dorobkiem Metastasia. Pośród wielbicieli tej twórczości wystarczy wymienić takie nazwiska epoki oświecenia, jak: Książnin, Karpiński, Trembecki oraz Drużbacka, Piramowicz, Mier, a także Ignacy Krasiński (który tłumaczył m.in. *Ariette* i kilkanaście przekładów wierszy Metastasia ogłosił w swoim dziele *O rymotwórstwie*), aby zdać sobie sprawę z powszechnego zainteresowania twórczością Metastasia.

Po powrocie do kraju zdobytą wiedzę wykorzystał Starzeński między innymi organizując sceny teatru szkolnego kolegium jezuickiego w Lublinie, gdzie przygotował inscenizację tragedii *Abel*. Jak informuje Elżbieta Aleksandrowska, przedstawił tam własną parafrazę *La Morte d’Abel* Metastasia, przejmując z oratorium liryka rzymskiego układ utworu, przedmowę do czytelnika i 21 arii⁹. Trzeba podkreślić, iż

⁴ Np.: E. Aleksandrowska: *Jeszcze „Wśród redaktorów i autorów „Monitora”. Glosa do publikacji T. Frączyka. „Pamiętnik Literacki” 1980, z. 2.*

⁵ E. Aleksandrowska: *„Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” 1770–1777. Monografia bibliograficzna*. Wyd. 1, Wrocław 1959; Wyd. 2 zmien. i popr., Warszawa 1999.

⁶ Np. w wyd. 1 monografii *„Zabaw”* wiersze M. Starzeńskiego zostały hipotetycznie przypisane Celestynowi Czaplicowi.

⁷ Por. wcześniejszą wersję tego opracowania: E. Aleksandrowska: *O „sławnym poecie” Melchiorze Starzeńskim i nieznanej jego twórczości*. „Pamiętnik Literacki” 1996, z. 4.

⁸ Tamże.

⁹ M. Starzeński: *Wiersze zebrane*. Oprac. E. Aleksandrowska. Kraków 2004, s. 11.

była to pierwsza w historii polskiej dramaturgii sceniczna prezentacja tego utworu.

Warto też zaznaczyć, iż Starzeński w latach 1752–53 i 1753–54 pełnił obowiązki profesora retoryki w wyżej wymienionym kolegium. Część życia spędził także we Lwowie, gdzie był profesorem filozofii w jezuickim Collegium Nobilium (1756–57 i 1757–58) oraz teologii moralnej i kontrowersji w Akademii Lwowskiej (1759–60, 1761–62 i 1764–65). Po uzyskaniu najwyższego stanowiska w zakonnej prowincji małopolskiej, za namową starosty brańskiego Jana Klemensa Branickiego, przeniósł się na dwór białostocki, zaś nieco później (w 1778 r.) – do Strabli, rezydencji Branickich w dobrach podlaskich. Dokładnej daty śmierci Starzeńskiego nie udało się do tej pory ustalić. Przypuszcza się, że zakończył swój żywot w Olejowie, w którym spędził ostatnie lata.

We wstępie poprzedzającym właściwe dzieła edycji krytycznej, Aleksandrowska przybliżyła czytelnikowi postać „zapomnianego poety”. Informacje o jego życiu i twórczości są tym cenniejsze, że dotychczas istniały jedynie wzmianki Franciszka Karpińskiego zawarte w pamiętniku pt. *Historia mojego wieku i ludzi, z którymi żyłem*¹⁰. Karpiński zawdzięcza wiele Starzeńskiemu – był jego uczniem w jezuickim kolegium stanisławowskim¹¹. Profesor wywarł głęboki wpływ na zainteresowania i twórczość literacką przyszłego sławnego poety, jednego z głównych przedstawicieli polskiego sentymentalizmu. Sam Karpiński uważał go za najwyższy autorytet. W „doskonałości” stawiał go zaraz po Bogu. Warto nadmienić, że przekłady Metastasia autorstwa Starzeńskiego wywarły tak ogromne wrażenie na młodym uczniu, iż pod ich wpływem Karpiński napisał jeden z najbardziej znanych wierszy epoki oświecenia – *Do Justyny. Tęskność na wiosnę*.

Melchior Starzeński współpracował z czasopiśmem „Monitor” oraz z „Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi”. Elżbieta Aleksandrowska, prezentując wiersze poety, które ukazywały

się w wymienionych periodykach, zastosowała układ chronologiczny.

Bardzo cenna jest poszerzona nota biograficzna, którą poprzedza wybór wierszy. Udało się zebrać w niej interesujący materiał faktograficzny związany z życiem i twórczością Starzeńskiego. Badaczka omawia szczegółowo kilka utworów, przedstawiając tło ich powstania, kontekst, a także charakter. Niewątpliwie wzbogaca to zawartość wstępu – oprócz życiorysu, poznajemy także światopogląd poety.

Ten poeta sentymentalny i znakomity tłumacz Pietra Metastasia został przedstawiony jako autor przełomu epok, którego język cechuje czystość, a styl – klarowność przekazu poetyckiego. Jego inteligencja i bystrość umysłu olśniewały bliskie mu środowisko duchownych, uczonych oraz artystów.

W recenzowanej edycji wierszy Starzeńskiego mieści się wiele różnorodnych gatunkowo i tematycznie tekstów. Zmiany estetyki i gustów miały na to niewątpliwie wpływ. W jego spuściźnie znajdujemy utwory „poświęcone wystąpieniom przeciw „duchom mocnym”, modnym filozofom »źle uczonym«, głoszącym libertyńskie poglądy, podważające postawy »świętej wiary« i moralności, a propagujące hedonizm i materializm”¹², zamieszczone w wydanym anonimowo w 1787 roku zbiorze Starzeńskiego zatytułowanym *Zabawy. Quæramus seria ludo*¹³. Wydanie opracowane przez Aleksandrowską zawiera ponadto barokowe powiastki, ezopowe apologetyki, krótsze i dłuższe traktaty moralno-filozoficzne, a także rokokowe pasterki, sentymentalne sielanki, także polityczne, tłumaczone wyznania liryczne. Należy też dodać, iż poeta, któremu poświęcona jest krytyczna edycja wierszy, nie ograniczał się tylko do przekładów Metastasia¹⁴. Znajdują się

¹² M. Starzeński, dz. cyt., s. 18–19.

¹³ „Szukamy zabawy w rzeczach poważnych” (przy czym „zabawa” w znaczeniu: zajęcie, zatrudnienie).

¹⁴ Co warte jeszcze przytoczenia, we wcześniejszym opracowaniu przekładów włoskiej poezji lirycznej w piśmiennictwie polskim, autorki, które podjęły próbę ich spisania i usystematyzowania, odnotowały dwadzieścia dziewięć tłumaczeń Pietra Metastasia. Aleksandrowska wykazała ich trzydzieści pięć. (Zob. M. Gurgul, A. Klimkiewicz, J. Miszańska, M. Wodniak: *Polskie przekłady włoskiej poezji lirycznej od czasów najdawniejszych do 2002 roku. Zarys historyczny i bibliograficzny*. Kraków 2003).

¹⁰ F. Karpiński: *Historia mojego wieku i ludzi, z którymi żyłem*. Oprac. R. Sobol. Warszawa 1987, s. 48–49, 80.

¹¹ Oprócz Franciszka Karpińskiego, jego uczniami byli także poeci: Józef Kobański i Grzegorz Piramowicz.

w niej tłumaczenia Owidiusza (m.in. *Dawneprawi-Sabinki...*), La Fontaine'a (m.in. *Szczur pustelnik, Lew chory, Wilk pasterz, Chłop i żołądz*), Gellerta (*Klarys od Wenery w golębicę przemieniona*), Ferranda (*Filis pasterka*).

O randze poety i jego artystycznym kunszcie może świadczyć także fakt, że niektórym jego utworom przypisywano autorstwo Adama Naruszewicza, Ignacego Krasickiego czy Tomasza Kajetana Węgierskiego – a to znani twórcy polskiego oświecenia, główne filary epoki.

Bogactwo twórczości Starzeńskiego przejawia się również w różnorodności stroficznej i wersyfikacyjnej omawianych liryków. Mamy tu wiersze stroficzne i stychiczne, o heteroge-

nicznych miarach wersyfikacyjnych, charakteryzujące się regularnością i uporządkowaniem.

Zaprezentowany literaturoznawcom i czytelnikom zainteresowanym dziejami poezji polskiej zbiór poezji Starzeńskiego jest bardzo bogaty gatunkowo. Może to stanowić wyznacznik wszechstronności Melchiora Starzeńskiego, który nie tylko parał się przekładami utworów autorów włoskich, francuskich czy niemieckich, ale także tworzył oryginalne wiersze.

Pierwsza krytyczna edycja wierszy Melchiora Starzeńskiego jest niekwestionowanym osiągnięciem profesor Elżbiety Aleksandrowskiej. Pozycja ta stanowi cenne uzupełnienie wiedzy o wieku XVIII, w którym żył i tworzył ten zapomniany poeta polskiego oświecenia.